

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, завідувачки кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки **ПРИМИ** Раїси Миколаївни про дисертацію **Михальченко Н. В. «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Актуальність обраної теми дисертації та її зв'язок із відповідними планами галузей науки. У вимірах нових освітніх реалій, спричинених викликами воєнного стану та соціальними трансформаціями в Україні, створенням нової системи освіти відповідно до соціально-культурної та економічної інтеграції України до Європейського освітнього простору, орієнтованими на формування особистості, здатної до самопізнання, саморозвитку та усвідомленого навчання, актуалізується потреба підготовки вчителя нової формації, здатного організувати рефлексивну діяльність молодших школярів як складову компетентнісного навчання. Відтак, дисертаційне дослідження Михальченко Н. В. «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» не викликає сумніву щодо актуальності та своєчасності, оскільки відкриває нові можливості у забезпеченні якісно нового рівня фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи, здатних забезпечити ефективний розвиток і саморозвиток особистості молодшого школяра, його критичного мислення, здатності до самооцінювання, аналізу власної діяльності та відповідальності за результати навчання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження Михальченко Н. В. набуває ще більшої актуальності у контексті його виконання в межах тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481), відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри початкової та дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Інноваційно-освітній простір ЗВО як умова успішної самореалізації студентів – майбутніх вчителів початкових класів» (№ 0122U001758) та кафедри початкової освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова ««Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (№ 0124U001819).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації: проаналізовано нормативно-правову базу та сучасні концепції розвитку вищої освіти щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; обґрунтовано авторську концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії

молодших школярів; з'ясовано сутність рефлексії як психолого-педагогічного феномену та розкрито особливості її розвитку в молодшому шкільному віці; узагальнено стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі; визначено структуру, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів і розроблено методiku її діагностики; розроблено систему та спроектовано модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів; створено й упроваджено в освітню практику закладів вищої освіти методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Проведений аналіз представленої дисертації в контексті **вперше отриманих та найсуттєвіших наукових результатів** дозволив з'ясувати, що дисертанткою *вперше цілісно обґрунтовано концепцію* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративну єдність методологічного, теоретичного й технологічного концептів; *розроблено систему* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, структуровану за цільово-ціннісним, нормативно-організаційним, змістово-теоретичним, операційно-методичним, практико-рефлексивним і результативним компонентами; *спроектовано модель системи* підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, що забезпечує інтеграцію цільово-ціннісного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, діагностичного та результативного блоків; *визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови* ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра; створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки; практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів); *розроблено систему критеріїв, показників і рівнів* готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний критерії) та відповідну методiku її діагностики; *експериментально доведено* ефективність запропонованої системи підготовки та методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи; *удосконалено*: наукові уявлення про сутність і структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративної професійної якості; зміст професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта» в частині формування рефлексивної педагогічної позиції; підходи до діагностики професійної готовності майбутніх учителів у контексті гуманістичної та компетентнісної парадигми сучасної вищої освіти; *дістали подальшого розвитку*: положення про рефлексію як психолого-педагогічний феномен у

контексті розвитку особистості молодшого школяра; теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до організації рефлексивної діяльності учнів; ідеї інтеграції вітчизняного та зарубіжного досвіду формування рефлексивних умінь школярів у систему професійної підготовки педагогів.

Оцінюючи значення для науки й практики одержаних автором результатів, необхідно наголосити на безсумнівному практичному значенні одержаних результатів, які полягають у розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти цілісної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, що має прикладний характер і може бути безпосередньо використана у професійній підготовці здобувачів освіти. Практичну цінність становлять: розроблена система підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, яка може бути інтегрована в освітньо-професійні програми спеціальності «Початкова освіта»; модель системи підготовки, що може слугувати методичним орієнтиром для модернізації змісту, форм і технологій професійної педагогічної освіти; визначені критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, які можуть використовуватися для моніторингу якості професійної підготовки; розроблена методика діагностики стану готовності майбутніх учителів, придатна для застосування під час поточного й підсумкового контролю, а також у межах внутрішньої системи забезпечення якості освіти; методичне забезпечення процесу підготовки (навчально-методичні матеріали, завдання рефлексивного спрямування, кейси, проєктні розробки), яке може бути використане у викладанні педагогічних дисциплін, організації педагогічної практики та підвищенні кваліфікації вчителів. Результати дослідження можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти, використані під час розроблення навчальних програм, курсів за вибором, тренінгів і семінарів із проблеми розвитку рефлексії молодших школярів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, проведеного дисертанткою, і загалом, не викликає сумніву. Авторка цілком правомірно ставить собі за мету теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Наукові положення, сформульовані в дисертації, є логічно послідовними, переконливими, взаємозв'язаними й взаємозумовленими. Вони характеризуються високим рівнем методологічного обґрунтування, наукового узагальнення та всебічно висвітлюють досліджуване явище відповідно до мети наукового пошуку. У роботі обґрунтовано представлено наукові результати на всіх рівнях наукової новизни, які отримані у процесі наукового пошуку.

Структура та оцінка змісту дисертації. Аналіз дисертаційної роботи Михальченко Н. В. засвідчує продуманість і вмотивоване представлення дослідницького апарату, глибоке опрацювання здобувачкою понятійного поля дослідження. Цілком виправданою є структура дисертації, що засвідчує

виважений підхід авторки до порушеної проблеми, обраний ракурс якої на тлі цивілізаційних і соціально-економічних змін у світі, модернізації системи вищої освіти надає роботі вагомості, інноваційності та експериментальної пошуковості, що видається нам особливо науково значущим. Структурно дисертаційна робота є обґрунтованою, логічно побудованою й адекватно відображає траєкторію проведеного дослідження. Основні структурні частини роботи не викликають заперечень. Мета відповідає методології дослідження, поставлені завдання зумовили зміст і структуру дисертації, яка презентована вступом, п'ятьма розділами, висновками до них, загальними висновками, списком використаних джерел (529 найменувань, із них 75 іноземною мовою), 4 додатками на 66 сторінках. Повний текст дисертації складає 560 сторінок, основний зміст роботи викладений на 392 сторінках.

Особливу ретельність дослідниця виявляє в *першому розділі* дисертації «Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів», аналізуючи нормативно-правову базу та сучасні концепції розвитку вищої освіти щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, обґрунтовуючи авторську концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Уважаємо переконливим авторське узагальнення щодо створення достатніх концептуальних та правових передумов для реалізації порушеної проблеми в сучасному освітньому законодавстві України, позаяк акцентують увагу на компетентнісному підході, формуванні здатності до критичного мислення, самооцінюванні, відповідальності за результати власної діяльності, що безпосередньо пов'язано з розвитком рефлексії здобувачів освіти. При цьому концептуальні засади Нової української школи та положення Державного стандарту початкової освіти орієнтують освітній процес на особистісно орієнтоване навчання, педагогіку партнерства, формувальне оцінювання та розвиток наскрізних умінь, серед яких важливе місце посідає рефлексивна діяльність учнів. У свою чергу, стандарти вищої освіти за спеціальністю 013 «Початкова освіта» визначають професійні компетентності майбутнього вчителя, що передбачають здатність організовувати освітній процес на засадах діяльнісного підходу, стимулювати самопізнання, самоаналіз та саморегуляцію молодших школярів.

Вартує схвалення обґрунтованість *авторської концепції* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котра є цілісною науково обґрунтованою системою, що поєднує методологічний, теоретичний і технологічний концепти, які взаємодіють між собою та забезпечують логіку, послідовність і результативність дослідження.

Другий розділ дисертаційної роботи «Теоретичні основи проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» містить належну наукову аргументацію щодо розкриття сутності рефлексії як психолого-педагогічного феномену та особливостей її розвитку в молодшому шкільному віці; узагальнення стану розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі; розгляду

зарубіжних наукових підходів та досвіду підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів.

Нам імпонує наукова позиція здобувачки щодо розгляду рефлексії як професійно значущої категорії, внутрішнього механізму осмислення діяльності та чинника якості педагогічних рішень у контексті осмислення професійної підготовки вчителя початкової школи як цілісного, багатовимірного процесу, зорієнтованого на формування педагогічної майстерності, професійної суб'єктності, здатності до саморегуляції, самоосвіти та безперервного професійного розвитку.

Цілком логічним, на наш погляд, є те, що дисертантка, зважаючи на результати аналізу зарубіжних наукових підходів та досвіду підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів, наголошує на чіткому розмежуванні рефлексивної підготовки вчителя та формуванні його здатності розвивати рефлексивні уміння школярі як ключових положеннях зарубіжних досліджень, позаяк наявність у вчителя розвиненої рефлексивності не гарантує автоматично його готовності формувати рефлексивні уміння школярів, де останнє потребує окремого педагогічного дизайну та спеціально сформованих умінь, передбачає опанування вчителем педагогічних стратегій і механізмів, що дозволяють переводити рефлексію з рівня професійного самоспостереження на рівень навчальної діяльності учнів.

У **третьому розділі** «Діагностика рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» визначено структуру, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів і розроблено методику її діагностики; виявлено стан готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Особливо варто відзначити системність у визначенні критеріїв і показників готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, які подані в логіці мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного та рефлексивно-особистісного компонентів, що дає змогу здійснювати не лише кількісну, а й якісну діагностику професійної готовності майбутнього вчителя. Вважаємо прийнятним запропоновані здобувачкою три рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів: *високий (творчо-рефлексивний, середній (функціональний) та низький (репродуктивний) рівні*, що дозволило цілісно інтерпретувати отримані показники та представити їх як інтегрований результат взаємодії всіх структурних компонентів досліджуваного феномену.

Видається переконливим авторське бачення щодо визначення методики діагностики стану готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, яка інтерпретується у дослідженні як науково обґрунтована система цілісного пізнання професійної здатності педагога реалізовувати освітню діяльність у гуманістичній парадигмі НУШ, де рефлексія розглядається як ключовий механізм усвідомленого навчання, саморегуляції та особистісного розвитку дитини, що зумовлює підвищені вимоги до змісту й організації діагностичних процедур.

Четвертий розділ «Система та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» містить, на наш погляд, належну наукову аргументацію щодо розроблення системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як взаємопов'язаної сукупності цільово-ціннісного, нормативно-організаційного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, практико-рефлексивного та результативного компонентів; проектуванню моделі досліджуваного процесу та механізмів її реалізації; теоретичного обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котрі розглядаються як взаємопов'язана сукупність організаційних, змістових і технологічних детермінант, що створюють необхідний освітній контекст для трансформації теоретичних знань у внутрішньо прийняті професійні переконання та дієві педагогічні вміння.

У дисертації приваблює раціональний підхід здобувачки щодо розроблення *моделі* системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, що забезпечує внутрішню єдність дослідження, пов'язуючи його методологічний рівень зі змістово-процесуальним та результативно-діагностичним рівнями, мета функціонування якої полягає у забезпеченні цілісного формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до науково обґрунтованого й методично доцільного розвитку рефлексії молодших школярів у процесі навчання.

У **п'ятому** розділі «Експериментальна перевірка ефективності системи підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів» презентовано розроблене методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи, котре розглядалося як цілісна сукупність змістових модулів, форм організації навчання, інтерактивних технологій, цифрових ресурсів, діагностичних процедур і практико-орієнтованих завдань, спрямованих на поетапне формування у майбутніх учителів здатності проектувати, організовувати й аналізувати рефлексивну діяльність молодших школярів; висвітлено процес реалізації визначених педагогічних умов; здійснено аналіз й узагальнення результатів експериментального дослідження та їх інтерпретацію, що перебуває у фокусі дослідницької уваги здобувачки.

Загалом опис експериментального етапу дослідження, логіка подання його матеріалів, процедури збору емпіричних даних та перевірки їх достовірності відповідають меті і завданням дослідження.

Вірогідність одержаних здобувачкою наукових результатів не викликає сумніву, оскільки вони є цілком адекватними щодо конкретних завдань дослідження, досягнутих завдяки використанню комплексу взаємопов'язаних дослідницьких методів і ґрунтовній джерельній базі. Змістовні додатки, таблиці, рисунки увиразнюють уявлення щодо цілісності дослідження, проведеного Михальченко Н. В.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Вважаємо, що Михальченко Н. В.Ю. повною мірою висвітлила результати власного наукового пошуку – вони представлені в 103 наукових і навчально-методичних працях, серед яких у 28 наукових працях відображено основні результати дослідження (19 –

одноосібних), з яких: 6 статей в наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 20 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 2 розділи у колективних монографіях. У 75 працях додатково відображено наукові результати докторської дисертації, з них: 32 тези у матеріалах науково-практичних конференцій, 43 праці в інших виданнях.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Матеріали дисертаційного дослідження відповідають вимогам академічної доброчесності: у роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації чи фабрикації результатів. Використані джерела коректно оформлено, посилання на авторські позиції подано відповідно до наукових стандартів, що свідчить про належний рівень наукової етики здобувачки.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Михальченко Н. В., вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які мають дискусійний характер і не знижують загальної наукової цінності виконаного дослідження:

1. Дослідниця, у межах методологічного концепту, зазначає провідні методологічні підходи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (гуманістичний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, технологічний, інтегративний, партисипативний, контекстний, синергетичний, акмеологічний, аксіологічний, рефлексивний), але не конкретизує з якою метою вони використанні у дослідженні. Водночас така кількість підходів, на наш погляд, дещо ускладнює сприйняття концепції як цілісної системи.

2. У підрозділі 4.2. дисертації, доцільно було б проаналізувати існуючі моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, що сприяло б більш переконливому розкриттю авторської позиції щодо обґрунтування запропонованої моделі. Потребує уточнення чому дисертантка віднесла педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів до змістовно-теоретичного, а не до операційно-методичного блоку спроектованої моделі. Нам видається, що робота значно виграла б, якби було чітко окреслено позицію автора з цього питання.

3. Бажано було б у дисертації, у межах педагогічного експерименту, більш детально, поряд із кількісними показниками, схарактеризувати провідні тенденції і закономірності формування досліджуваного феномену у межах його компонентів. Це було б логічним підтвердженням теоретичної і методичної складової дослідження і підвищило б цілісність наукової праці.

4. У роботі доречно було б запропонувати майбутнім учителям початкових класів варіативні/вибіркові курси/проблемні групи/студії з формування готовності до розвитку рефлексії молодших школярів.

5. Основний текст дисертації містить значний обсяг ілюстративного матеріалу (схеми, таблиці, діаграми), який доцільніше було б частково винести до додатків, що зробило б виклад більш лаконічним.

Водночас стверджуємо, що висловлені зауваження мають суто рекомендаційний характер і ніяк не знижують її наукової цінності. Загалом

дисертаційна робота вирізняється оригінальністю, глибиною теоретичного аналізу і новизною методичних пропозицій.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Таким чином, дисертаційна робота «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що заслуговує позитивної оцінки, яка за характером фактичного матеріалу, ступенем його якісного і кількісного аналізу, рівнем новизни і значущості результатів дослідження для педагогічної теорії й практики відповідає «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р., а її авторка, МИХАЛЬЧЕНКО Наталія Вячеславівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики
початкової освіти Волинського
національного університету імені Лесі
Українки

Раїса ПРИМА

